

סוגיה כח: דין נשים במצוות עשה שהזמן גרמן

* *

רקע

סוגייתנו חורגת מגבולות מצוות שופר, ועוסקת ביכולת של נשים לברך ברכה שפטורות ממנה.

מקורות

- א. גמ' לב:-לג. "מתני' שופר של ר"ה... נשים סומכות רשות"
- ב. תוס' ד"ה הא
- ר"ן ט: ד"ה גרסי', ולענין הלכה, ולענין ברכה, ומ"מ
- רא"ש סי' ז, וקידושין פ"א סי' מט
- ג. רמב"ם הל' ציצית פ"ג ה"ט, "נשים ועבדים...", והשגת הראב"ד
- הל' שופר פ"ב ה"ז
- הל' מעשה הקרבנות פ"ג ה"ח
- ד. שו"ע סי' תקפט סע' ו ומשנה ברורה [בעיקר: סקי"א]

רא"ש מסכת קידושין פרק א סימן מט

רבינו תם היה אומר דנשים יכולות לברך על כל מצוות עשה שהזמן גרמא דאע"ג דפטירי ואפילו מדרבנן לא מחייבי כדמוכח בברכות פרק מי שמתו (דף כ ב) גבי נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה ואין כאן משום לא תשא את שם לפי שמברכות ברכה שאינה צריכה דהך דרשא אסמכתא בעלמא היא דהא אמרי' בפ' מי שמתו (דף כא א) ספק קרא קרית שמע ספק לא קרא יחזור ויקרא ולא אסרינן מספק משום כל תשא הלכך כיון שמתכוונות לברכה אין כאן משום כל תשא ואי לאו הכי במה היה שמח רב יוסף והלא היו כמה ברכות ברכת ציצית ותפילין וכל ברכת מצוות עשה שהזמן גרמא ואמרינן בפרק המניח (דף ל א) האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ועוד הביא ראייה מדאמרינן בפ' בתרא דעירובין (דף צו א) דמיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ולא מיחו בידה חכמים לרבי יוסי דאמר נשים סומכות רשות אבל רבי יהודה פליג עליה התם ואמר מיחו ומסתבר למימר דמה שמיחו מפני שהיתה מברכת שמע מינה לדרבי יוסי שרי לברוכי ועוד הביא ראייה מדאמר רב אחא בערבי פסחים (דף קטז ב) סומא פטור מלומר ההגדה ופריך ליה והא אמר רבינא שאילתינהו לרבנן דבי רב ששת מאן אמר אגדתא בי רב ששת רב ששת בי רב יוסף רב יוסף ומוכח התם דלא פריך אלא ממה שמוציאין אחרים אבל מה שברכו הם עצמם לא קשיא ליה אע"ג דאיכא ברכה דאשר גאלנו מיהו אין זו ראייה כל כך דעדיפא מינה פריך ועוד דבברכה אשר גאלנו ליכא וצונו ותימה הוא היאך תאמר וצונו במילתא דלא מיחייבא לא מדאורייתא ולא מדרבנן גם נראה דמסומא אין כל כך ראייה דסומא אע"ג דפטור מדאורייתא מיחייב מדרבנן כדמוכח ההיא דפסחים דמשני קא סברי רב ששת ורב יוסף מצה בזמן הזה דרבנן ולכך היו יכולין להוציא אחרים ש"מ דאינהו מיחייבי מדרבנן הלכך יכולין לברך ולימא וצונו כמו שמברכין בנר חנוכה ובכל מצוות

מהדורה ראשונית ללא הגהה

דרבנן ומה שחייבו סומא מדרבנן ואשה פטורה לגמרי היינו טעמא משום דהוי ממין בר חיובא ועוד שלא יראה כמי שאינו נוהג בתורת ישראל אי פטרת ליה מכל המצות אבל אשה מחייבת במצות עשה שלא הזמן גרמא (ובמצות לא תעשה) ורבי יצחק בר יהודה ז"ל הביא ראייה דנשים מכרכות על מצות עשה שהזמן גרמא מהא דאמר ר' (מגילה דף כג א) הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה ואפילו קטן ואע"ג דאשה אינה מצווה לעסוק בתורה ואומר ר"ת ז"ל דאינה ראייה דברכת תורה לפנייה ולאחריה לאו משום מצות ת"ת שהרי אפילו בירך הערב נא או נפטר באהבה רבה חוזר ומברך לחובת קריאת התורה תדע שכהן הקורא במקום לוי חוזר ומברך ועוד דילמא מה שאשה וקטן עולין למנין שבעה היינו באמצע כדאמר במגילה בפ' הקורא את המגילה עומד (דף כא ב) תניא פותח מברך לפנייה וחותרם מברך לאחריה.

הסבר הסוגיה

דבר אל בני ישראל, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות דברי רבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים נשים סומכות רשות. [תורת כהנים פרשתא ב. מובא בגמ' לג.]

נשים אינן חייבות בסמיכה. נחלקו התנאים האם נשים רשאיות לסמוך, רבי יהודה סובר שנשים אינן רשאיות לסמוך, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים שמותר לנשים לסמוך. הגמ' [לג.] מקשרת מחלוקת זו למחלוקת בין המשנה [לב:] לבין הברייתא [לג.] האם מעכבים את הנשים מלתקוע. רבי יהודה הסובר שאסור לנשים לסמוך, סובר שמעכבים אותן מלתקוע, רבי יוסי ורבי שמעון הסוברים שנשים סומכות רשות, סוברים שאין מעכבים אותן מלתקוע.

נחלקו הראשונים מדוע רבי יהודה אוסר על נשים לסמוך ולתקוע. רש"י [ד"ה הא נשים מעכבין] מפרש שרבי יהודה אוסר לסמוך ולתקוע משום איסור בל תוסיף. מדברי הר"ן [ט:] ד"ה גרסי' עולה שרבי יהודה אוסר לנשים לסמוך ולתקוע מסיבה ייחודית לסמיכה ולתקיעת שופר. סמיכה אסורה מפני שסמיכה צריכה להיות בכל כוחו, וכשאין בה מצוה היא עבודה בקדשים. תקיעת שופר אסורה מפני שבות שגזרו חכמים שלא לנגן בכלי שיר. המכנה המשותף של שני ההסברים, שלדעת רבי יהודה אין מעשה מצוה ללא ציווי, ולמעשה מצוה של נשים שלא נצטוו בסמיכה ובמצוות עשה שהזמן גרמן אין "חלות שם מצוה".

את שיטת רבי יוסי ורבי שמעון שנשים סומכות ותוקעות בשופר, ניתן להבין באחת משתי דרכים:

א. רבי יוסי ורבי שמעון חולקים על יסוד תפיסתו של רבי יהודה, לדעתם "שם מצוה" אינו תלוי בציווי. נשים אינן חייבות במצוות, אבל יש למעשה מצוה שלהן חלות שם מצוה, ולכן אין במעשיהן איסור בל תוסיף, ולכן תקיעת שופר שלהן דוחה שבות דרבנן.

ב. רבי יוסי ורבי יהודה מקבלים את תפיסתו היסודית של רבי יהודה, שאין חלות שם מצוה במעשה מצוה של נשים, ואף על פי כן הם מתירים לנשים לסמוך ולתקוע בשופר. הגמ' בחגיגה [טז:] אומרת, שהביאו לעזרת נשים עגל של זבחי שלמים כדי שנשים יסמכו ויהיה להן נחת רוח. חכמים התירו איסור דרבנן של סמיכה שלא במקום מצוה, ושל שבות

דתקיעת שופר כדי לעשות נחת רוח לנשים [הסבר זה מבוסס על כך ניתן לסמוך סמיכה שאינה מהוה עבודה בקדשים מהתורה. עיין חגיגה טז:].

נפקא מינה אפשרית בין שני ההסברים בשיטת רבי יוסי ורבי שמעון היא הברכה. אם יש למעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ניתן לברך עליה ברכות המצוות. אם אין למעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, והיתר עשייתה הוא רק מפני "נחת רוח", לא ניתן לברך ולעבור על איסור "לא תשא".

נפקא מינה זו אינה הכרחית, וניתן לדחותה לשני הכיוונים. ניתן לומר שיש במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ואף על פי כן אסור להן לברך. נוסח הברכה "אשר קדשנו במצוותיו וצונו", ונשים שלא נצטוו אינן יכולות לברך נוסח זה. ניתן לומר לכיוון ההפוך, שאין במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ואף על פי כן הן מברכות. אם אנו סוברים שאיסור לא תשא בברכה שאינה צריכה מדרבנן, ניתן לומר שכשם שהתירו להן שבות דרבנן כך התירו להן איסור דרבנן של ברכה שאינה צריכה.

הראשונים נחלקו בהבנות השונות ובפסק ההלכה:

הראב"ד [בפירושו לתורת כהנים ריש פרשה ב] פוסק הלכה כרבי יהודה, שהרי סתם משנת "אין מעכבין את התינוקות מלתקוע" כוותיה. לדעתו אסור לנשים לעשות כל מצוות עשה שהזמן גרמן שעשייתה יכולה לגרום זלזול המצוה או קלקול¹, וכמובן שאסור לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן [עיין ראב"ד ה' שופר פ"ב ה"ז הפוסק שמותר לנשים לברך על תקיעת שופר].

הרמב"ם [ה' שופר פ"ב ה"ז] פוסק ש"אין מעכבין את התינוקות מלתקוע", ואינו פוסק ש"אין מעכבין את הנשים מלתקוע", משמע שגם הוא פוסק כרבי יהודה. כך משמע גם מדברי הרמב"ם [ה' מעשה הקרבנות פ"ג ה"ח] הפוסק: "הכל סומכין חוץ מחרש שוטה וקטן ועבד ואשה", ואינו מביא את דברי רבי יוסי ורבי שמעון שנשים סומכות רשות. הרמב"ם [ה' ציצית פ"ג ה"ט] פוסק בצורה מפורשת שנשים אינן מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן. הרי"ד [מובא בלשון ריא"ז, שלטי הגבורים ט: אות ג] פוסק כרבי יוסי ורבי שמעון, שאין מעכבין את הנשים מלתקוע, אבל הוא פוסק שאסור להן לברך [עיין בדבריו, שאם מברכות הן מתכוונות לדבר מצוה, ועוברות על כל תוסין].

ר"ת [תוס' ד"ה הא], רשב"א [ד"ה רבי יוסי] ור"ן [ט: ד"ה ומ"מ] פוסקים כרבי יוסי ורבי שמעון, ופוסקים שמותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן.

הרשב"א מפרש: "אע"פ שאינה להם אלא רשות דמכל מקום במצות קא עסקי וחיוב הוא דלא חייבינהו רחמנא למעבד כאנשים אלא דאי בעי עבדי וצונו קרי בהו". מפורש בדבריו, שהפטור שהתורה פטרה אותן ממצוות אינו מפקיע ממעשיהן חלות שם מצוה. כך מפורש גם בר"ן, האומר: "למי שאינו מצוה ועושה נמי יש לו שכר הלכך בכלל מצוה הן ומברכות".

¹ איני יודע באיזה מצוה יש חשש זלזול וקלקול ובאיזה מצוה אין חשש.

תוס' מפרש שמותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן כיוון שאיסור ברכה שאינה צריכה מדרבנן בלבד. לכאורה ניתן להוכיח מכאן שלדעתו אין במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה ומותר להן לברך משום נחת רוח, שאם היה במעשיהן חלות שם מצוה, מדוע לא ניתן לומר שברכה שאינה צריכה אסורה מהתורה, וברכתן מותרת מפני חלות שם מצוה של מעשיהן. אולם הרשב"א סובר שיש במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ואף על פי כן הוא מדגיש שברכה שאינה צריכה אסורה מדרבנן בלבד, וצריך עיון.

התוס' [ד"ה הא] מביא ראיה שמותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן, מרב יוסף שקרא את ההגדה ובירך את ברכת גאל ישראל, למרות שהיה סומא ופטור מהמצוות [תוס' דוחה את הראיה סומא חייב במצוות מדרבנן, ולכן אין ראיה לנשים שפטורות אף מדרבנן]. הרא"ש [קידושין פ"א ס"ט מ"ט] דוחה את ראיית התוס': "דבברכה אשר גאלנו ליכא וצונו". נראה לפרש שלדעת תוס' אין במעשה של נשים חלות שם מצוה, ולכן אם אינן יכולות לברך ברכת המצוות אינן יכולות לברך כל ברכה שאינה מצווה בה. הרא"ש סובר שיש במעשה מצוה של נשים חלות שם מצוה, ולכן פשיטא שיכולות לברך ברכת גאולה, הדיון לדעתו הוא רק בכרכות המצוות שאינן יכולות לברך "וצונו" כשאינן להן ציווי לקיים את המצוה.

לחביא נפ"מ
נוספת (רא"ש סי' ז):
אם אין מעשה
מצוה אסור לאחר
לתקוע בשבילן,
אם יש מעשה
מצוה מותר לאחר
לתקוע בשבילן

סיכום

נחלקו הראשונים בדין נשים במצוות שאינן מצוות בהן:

ראב"ד: הלכה כרבי יהודה שנשים אינן סומכות ואינן תוקעות בשופר, וודאי שאינן מברכות.

רי"ד: הלכה כרבי יוסי, אבל אסור לנשים לברך ולהתכוון לשם מצוה.

רא"ש: הלכה כרבי יוסי, ונשים יכולות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן אפילו סמיכה ותקיעה בשופר. נשים יכולות לברך ברכה שאין בה "וצונו". אין הכרע מהי דעת הרא"ש בכרכות המצוות [עיי' בטור סי' תקפט וסי' יז, הסותר עצמו בדין זה].

ר"ת: נשים יכולות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן, ויכולות לברך ברכת המצוות.

רשב"א, ר"ן: מעשה מצוה של נשים מהוה חלות שם מצוה והן יכולות לברך וצונו, כיוון שהן מקיימות מצוה, והן מברכות על כלל ישראל שהצטווה במצוה זו.

הלכה

השו"ע [סי' תקפט סע' ו] פוסק שמותר לאנשים שיצאו ידי חובת המצוה לתקוע לנשים.

השו"ע [סי' יז סע' ב, סי' תקפט סע' ו] פוסק כרמב"ם שנשים אינן מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן, הרמ"א חולק ופוסק כרבנו תם שנשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן. הוא מדגיש שאסור לאיש שיצא ידי חובתו לברך לנשים, אלא הן יברכו בעצמן.

הרמ"א [סי' רצו סע' ח] פוסק שכיוון שיש מחלוקת ראשונים האם נשים חייבות בהבדלה, אין להן להבדיל בעצמן אלא ישמעו הבדלה מאנשים. הב"ח דוחה את דברי הרמ"א, שהרי מותר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן, ומדוע שלא יבדילו לעצמן? מפרש המגן

אברהם [סקי"א], שיש הבדל בין מצוה שיש בה מעשה וברכה לבין מצוה שיש בה ברכה בלבד, כשיש מעשה וברכה, מותר להן לעשות את המעשה, וממילא מברכות, אבל במצוה שיש בה ברכה בלבד אינן רשאיות לברך.

הט"ז [סקי"ז] מפרש שנשים רשאיות לברך על מצוה שאנשים חייבים בה מהתורה ואינן רשאיות לברך על מצוה שאנשים חייבים בה מדרבנן בלבד.

המגן אברהם פוסק שנשים יכולות לברך כל ברכה, וכך פוסק גם המשנה ברורה [סקל"ה].

הגר"ע יוסף [יחווה דעת ח"ב סי' ו] פוסק שלנשים אסור לברך ברכה שאינן חייבות בה, וכיוון שנשים אינן חייבות בפסוקי דזמרא ובברכות קריאת שמע, וכן יש ספק האם חייבות בתפילת מוסף, אסור להן לברך ברכות אלו, ואם רוצות לברכן יברכו ללא הזכרת השם.

לא זכיתי להבין פסק זה. פסוקי דזמרא וברכות קריאת שמע קשורות לתפילה, אנו פוסקים שאומרים פסוקי דזמרא לפני התפילה בלבד, כיוון שאמירתם דין בהלכות תפילה [מתיר" לתפילה בלשונו של הגרי"ד סולוביצ'יק]. ברכות קריאת שמע קשורות לתפילה מהחיוב לסמוך גאולה לתפילה. כיצד יכול להיות שנשים רשאיות להתפלל ואינן רשאיות לומר ברכות שחכמים תיקנו להסמיך לתפילה !?